

Historien om Andens tid: En introduktion till Apostlagärningarna

I APOSTLAGÄRNINGARNA berättar Lukas historien om apostlarnas vittnande om Jesus och kyrkans tillkomst. Några centrala händelser är pingstundret, Petrus verksamhet i Jerusalem, Stefanos martyrium, Sauls möte med den uppståndne Jesus på Damaskusvägen, omvändelsen av Cornelius, apostlamötet i Jerusalem, och alla Paulus missionsresor. Men hur kan vi förstå detta historieberättande och dess poäng? På vilket sätt är Lukas en historiker? Vilket budskap har teologen Lukas? Och vem var Lukas, läkaren?

HISTORIKER – ÖGONVITTNET SOM EFTERFORSKAT

Lukas var en historiker. Han gör anspråk på att skildra faktiska händelser på ett tillförlitligt sätt, Luk 1:1–4. En aspekt av hans berättande i Apostlagärningarna är alltså att ge en trovärdig historia av kyrkans tillkomst och tillväxt.

Var Lukas ett ögonvittne? Nja. Enligt egen utsago hade Lukas lyssnat till ögonvittnen som berättade om Jesus och den första kyrkan, Luk 1:2; jfr Apg 1:21–22. Det finns få indikationer på att Lukas var en del av den första församlingen i Jerusalem. Men han tycks ha varit ett ögonvittne till vissa delar av Paulus resor. Han talar nämligen i första person plural (»vi«) i några reseskildringar som om han hade sett det som hände med egna ögon, 16:10–17; 20:5–15; 21:1–18; 27:1–28:16. Se faktarutan om dessa »vi-avsnitt« (s 310).

Är Lukas berättande historiskt tillförlitligt? På Lukas tid var historieskrivande inte lika fokuserat på faktagprecision som det är i våra dagar. Historieverk skulle nämligen också underhålla och undervisa. Men de bästa antika historikerna kunde ändå rapportera väl. Bibelforskare drar olika slutsatser om hur tillförlitligt Lukas historieskrivande är. Den här kommentaren utgår från att Lukas historieskildring är trovärdig. Det finns inte utrymme att ge alla argument för en sådan slutsats. Men lägg märke till Lukas omsorg om detaljer. Han beskriver med stor precision hur missionärerna reste, 20:2–3, 13–15, hur lång tid deras resor tog, 20:6, 15, var de bodde, 18:1–3; 21:8–10, och hur de tog farväl, 21:5–7, 12–14. I 27:1–44 skildrar han Paulus seglats mot Rom med korrekta tekniska termer. Han verkade också väl insatt i hur det romerska imperiet fungerade, 16:12, 20; 17:7–8; 18:12. Se särskilt Craig S. Keener i den kommenterade litteraturlistan för en utförligare diskussion av frågan.

Det finns två vanliga invändningar mot tillförlitligheten i Lukas historieskrivande. För det första är talen i Apostlagärningarna väldigt lika i språk och stil trots att olika personer höll dem. Men Lukas ger oss inte ordagranna rapporter. Han sammanfattar med sina egna ord. Sådana sammandrag kan korrekt fånga innehållet. Jämför med hur nyheter rapporteras i dag. Läs mer i faktarutan om talen (s 327).

För det andra finns det skillnader mellan Lukas presentation av Paulus och Paulus egna ord i hans brev. Men skillnaderna är inte av det slag att vi kan dra slutsatsen att Lukas är helt fel ute. Även om Lukas använde Paulus brev och andra källor, skildrar han historien om apostlarnas vittnande i sin egen litterära stil och med sitt eget ordförråd. Det var typiskt för historiker på denna tid.

TEOLOG – PREDIKANTEN OCH HANS MOTTAGARE

Lukas använder historia för att förmedla ett teologiskt budskap. Han var en teolog – en sorts predikant. Frågan är vilka bärande tankar som gör att de enskilda episoderna om apostlarnas mission bildar en helhet med ett budskap och hur detta budskap var tänkt att landa hos de första mottagarna.

Geografi. Frågan om Lukas teologiska budskap hör ihop med Apostlagärningarnas struktur. Lukas två volymer – det vill säga Lukas-evangeliet och Apostlagärningarna – bildar ett gemensamt verk vars geografiska uppbyggnad klargör vad hans teologiska budskap är i stora drag.

<i>Lukasevangeliet</i>	Jesus uppståndelse och himmelsfärd, Luk 24:1–Apg 1:11	<i>Apostlagärningarna</i>
Luk 19:45–24:53	Jerusalem	Apg 1:1–8:3
Luk 9:51–19:44	Judeen och Samarien	Apg 8:4–12:25
Luk 4:14–9:50	Hedningarnas område	Apg 13:1–28:15
Luk 1:5–4:13	Under romersk kejsare	Apg 28:16–31

Denna geografiska spegelstruktur ger oss flera ledtrådar till Lukas budskap. En av dem är att Jerusalem – och särskilt det som hände där – står i *centrum* av Guds slutgiltiga ingripande. Frälsningen utgår från detta centrum genom att ha sin grund i det trontillträde som skedde i Jerusalem när Jesus uppstod och for upp till himlen, 1:1–11; 2:24–36; 13:30–37. Enligt Lukas handlar Apostlagärningarna om Jesushändelsens fortsättning – om vad Jesus fortsatte att göra och lära, 1:1. Denna fortsättning kan beskrivas som Andens tid. Den upphöjde Jesus fortsätter nämligen sitt verk genom att utgjuta Anden över lärjungarna på pingstdagen och så ge dem kraft att vittna om honom, 2:33. Men Lukas påstår inte bara att räddningen gjordes möjlig av den död och uppståndelse som skedde i Jerusalem, utan också att frälsningen först nådde det folk vars tempel fanns i den heliga staden. Guds frälsning började med upprättelsen av det utvalda folket, Israel.

En annan ledtråd till Lukas budskap är den geografiska *rörelsen* till och från detta centrum. Enligt Apostlagärningarna började denna progression i Jerusalem, och dess mål var jordens yttersta gräns: »Ni skall vittna om mig i Jerusalem och i hela Judeen och Samarien och ända till jordens yttersta gräns«, 1:8.

I Apostlagärningarna beskrivs den geografiska rörelsen i tre steg: Jerusalem, 1:1–8:3, Judeen och Samarien, 8:4–12:25, och den icke-ju-

diska världen runt Medelhavet, 13:1–28:31. Det tredje geografiska steget skildras i två längre avsnitt: 13:1–19:40 respektive 20:1–28:3. Alltså en geografisk progression i tre steg som skildras i fyra längre avsnitt. Berättelsens övergripande struktur beskrivs utförligt i innehållsförteckningen till denna kommentar. Dessutom förklarar nedanstående faktaruta om kedjekopplingar hur Lukas signalerar de fyra stora avsnittens början och slut (s 19).

Rörelsen från Jerusalem och ut i världen visar inte bara att »judar från alla länder under himlen« upprättades, 2:5, utan också att icke-judar inkluderades och inympades i det utvalda folket, jfr Rom 11:17. Från Jerusalem utgick missionen som ringar på vattnet till hela världen. Lukas poäng är att apostlarnas mission uppfyllde Guds löfte om att alla folk ska välsignas genom Abrahams familj, 1 Mos 12:3. I återkommande sammanfattningar betonar Lukas denna tillväxt, 6:7; 9:31; 12:24; 16:5; 19:20; 28:30. Kyrkan växer till följd av att Guds ord spreds till hela världen och förkunnades där. När ordet hörsammades, formades en enad mänsklighet. Missionens medel var alltså förkunnelsen av Guds ord och dess mål var lydnaden mot ordet.

Huvudpersoner. När Lukas berättar om det geografiska centrumet i och rörelsen från Jerusalem, är två apostlar huvudpersoner. *Petrus* är den framträdande ledaren för Jerusalemförsamlingen och mycket kretsar runt honom i 1:1–12:25. När sedan evangeliet sprider sig från judar till hedningar i 13:1–28:31, tar *Paulus* över rollen som huvudperson. Man kan invända att Paulus, eller Saul, omvänds och kallas redan i 9:1–30, det vill säga långt före det som sker i 13:1–28:31. Men i 9:1–30 är Paulus en del av beskrivningen hur ordet sprids till Judeen och Samarien som en följd av förföljelse. Först från 13:1–3 avdelas Paulus för sitt missionsuppdrag och hamnar i centrum av berättandet. Ur ett geografiskt perspektiv har Apostlagärningarna som sagt fyra större delar som tillsammans skildrar tre steg i ordets spridning, 1:1–8:3 (Jerusalem), 8:4–12:25 (Judeen och Samarien), 13:1–19:40; 20:1–28:31 (hela världen). Utifrån ett huvudpersonsperspektiv bildar dessa fyra avsnitt två större delar, 1:1–12:25 (Petrus), och 13:1–28:31 (Paulus). Innehållsförteckningen synliggör även hu-

vudpersonerna Petrus och Paulus i detta skeende och i berättelsens struktur.

17

Även om Apostlagärningarna handlar om vad Jesus fortsatte att göra och undervisa efter sin himmelsfärd genom Anden, 1:1; 2:33, hade apostlarna en ledande funktion i denna rörelse, inte minst som vittnen till Jesus liv, död och uppståndelse, 1:21–22. Därav namnet Apostlagärningarna.

Mottagarna. Vilka var mottagarna och hur var Lukas budskap tänkt att landa hos dem? I 1:1 tillägnar Lukas sin andra volym till »ärade Theofilos«, jfr Luk 1:3. Om Lukas skrev för Theofilos och inte bara tillägnade sitt verk till honom, är en möjlighet att Theofilos var en tjänsteperson som hade ansvar för att förbereda Paulus prövning inför kejsaren. Ett argument för denna tolkning är att Apostlagärningarna saknar en redogörelse av Paulus rättegång inför kejsaren. Ett annat argument är att Lukas betonar att Paulus inte störde den romerska ordningen, 16:19–39; 18:12–17; 19:38–40, och att Paulus vädjan till kejsaren får ett stort utrymme i slutet av boken, 24:1–21; 25:1–12; 25:13–26:32.

En annan tolkning är att Theofilos inte är en faktisk person utan att namnet är symboliskt. Namnet Theofilos betyder »Guds vän«. Det skulle därför kunna vara ett samlingsnamn för alla, inte minst hedningar, som ville bli Guds vän. Denna tolkning rimmar väl med hur vittnandet är ett övergripande tema.

Utgångspunkten för denna kommentar är att Lukas skrev för att försvara Paulus mission och ge underlag till hans rättegång inför kejsaren. Efter rättegången riktades fokus mer på missionsverksamheten och Apostlagärningarna sågs alltmer som en inbjudan, särskilt till icke-judar, att bli Guds vänner.

LÄKARE – PAULUS KOMPANJON

Det finns inte några bevis eller källor som bortom allt tvivel visar vem som har författat Apostlagärningarna.

Varför kallas författaren Lukas? I många manuskript finns en titel som indikerar att en viss Lukas skrivit den bibelbok som kallas

Lukasevangeliet. §75 är ett av de äldsta bevarade manuskripten av Lukasevangeliet. Det innehåller Lukasevangeliet 3:18–24:53 och dateras till 175–225 e Kr. Här tillskrivs det tredje evangeliet Lukas. Implikationen är att Lukas också skrev Apostlagärningarna, eftersom Lukasevangeliet och Apostlagärningarna utgör ett dubbelverk, Luk 1:1–4; Apg 1:1–2. På 300-talet tog kyrkofäder för givet att Lukas skrev Apostlagärningarna, till exempel Eusebius, *Kyrkohistoria* 3.4.1; 3.25.1. Manuskriptens titlar och kyrkofädernas antaganden är viktiga anledningar till att författaren till Apostlagärningarna ofta kallas Lukas.

Lukas hade en tillbakadragen plats i den tidiga kyrkans historia. Därför är det svårt att se något skäl till att Lukasevangeliet och Apostlagärningarna felaktigt skulle ha tillskrivits honom. Förhållandet borde vara det motsatta, det vill säga att någon av de kända ledarna lyftes fram som författare.

Varför sägs det att Lukas var en läkare? Lägg märke till att förekomsten av medicinska fackuttryck i Apostlagärningarna inte självklart bekräftar att författaren var läkare. Lukas använder exempelvis facktermer från juridik och sjöfart, men ingen hävdar därmed att Lukas var domare eller sjökapten.

Ett bättre argument för att författaren var läkare är att han tycks ha varit med på Paulus resor, 16:10–17; 20:5–15; 21:1–18; 27:1–28:16. Se faktarutan om »vi-avsnitten« (s 310). Enligt de brev som tillskrivs Paulus var Lukas en av dem som var med på de resor som beskrivs i dessa avsnitt, Kol 4:14; 2 Tim 4:11; Filem v 24. I breven kallas Lukas för »läkaren«, Kol 4:14.

Vem var då Lukas? Lukas, läkaren från Paulusbreven, var sannolikt en icke-jude, Kol 4:10–11, 14. Han var allmänbildad och litterärt skicklig. Han använde facktermer från medicin, juridik och sjöfart. Han lät också Paulus citera grekiska filosofer och poeter, 17:28. Samtidigt var Lukas hemmastadd i de judiska skrifterna. Även det grekiska språkets rikedom behärskade Lukas bättre än de flesta andra nytestamentliga författarna. Möjligen var han en gudfruktig hedning som hade anslutit sig till synagogan och som senare hade kommit till tro på Jesus.

KEDJEKOPPLING

De fyra avsnitten i den geografiska spridningen – Jerusalem, 1:1–8:3, Judeen och Samarien, 8:4–12:25, och den icke-judiska världen runt Medelhavet, 13:1–19:40; 20:1–28:31 – markeras med hjälp av ett retoriskt grepp som vissa antika författare kallar kedjekoppling, till exempel Lukianos, *Hur man bör skriva historia* §55 eller Quintilianus, *Institutio Oratoria* 9.4.129.

En kedjekoppling är en A-b-a-B-övergång, där A och a bildar den ena kedjelänken i kopplingen, medan b och B utgör den andra länken. Här är b en notis som på ett eller annat sätt föregriper den nya delen. Efter »trailern« i b avslutar Lukas det pågående avsnittet i a genom att återvända till det som är fokus i A.

Bibelforskaren Bruce Longenecker har visat att det finns tre strukturavgörande kedjekopplingar i Apostlagärningar:

Föregående avsnitt			Nytt avsnitt
A	b	a	B
1:1–8:1a	8:1b	8:2–3	8:4–12:25
8:4–11:26	11:27–30	12:1–25	13:1–19:40
13:1–19:20	19:21–22	19:23–40	20:1–28:31

Övergången mellan 1:1–8:3 och 8:4–12:25 kan illustrera hur en kedjelänkning ser ut rent konkret. I 8:4–12:25 (B) har vi ett nytt avsnitt som handlar om hur evangeliet nådde Samarien och Judeen. Men redan i 8:1b (b) föregrips denna nya del (B) med orden »alla utom apostlarna skingrades över hela Judeen och Samarien«. Tillsammans med det nya avsnittet (B) bildar denna notis om skingrandet till Judeen och Samarien (b) en kedjelänk. Men notera att föregripandet i 8:1b (b) verkar malplacerat, eftersom det är en del av det föregående avsnittet i 1:1–8:3 som handlar om församlingen i Jerusalem, då spridningen av evangeliet till Judeen och Samarien inte hade börjat än. Efter den lilla trailern av skingrandet (b) hoppar

Lukas i 8:2–3 (a) tillbaka till händelserna som skildras i 1:1–8:1a (A) och rundar av dem med att berätta om hur Stefanos begravdes. På detta sätt bildar A och a den andra länken i kedjekopplingens A-b-a-B-sekvens.

DATERING

När skrev Lukas Apostlagärningarna? Frågan har förbryllat forskare. Eftersom Lukas hänvisar till sin »första bok« – det vill säga Lukasevangeliet – i inledningen till Apostlagärningarna, 1:1–2, verkar det rimligt att anta att evangeliet skrevs först. Utifrån detta antagande blir dateringen av Lukasevangeliet en viktig utgångspunkt för att tidsbestämma Apostlagärningarnas tillkomst.

115–130 e Kr. Ett argument för en sen datering är Apostlagärningarnas teologiska släktskap med Justinus Martyrens *Första apologin för de kristna* som skrevs i början av 100-talet. Men lägg märke till att Apostlagärningarna har en mycket mer positiv hållning till det judiska arvet. Det talar för att Lukas inte utkämpade samma apologetiska kamp som Justinus och hörde hemma i en annan tid. Dessutom är det svårt att förklara varför en författare på 100-talet skulle skriva om Paulus missionsgärning utan att nämna hans död, 28:30–31.

80–90 e Kr. Den vanligaste dateringen är något decennium efter Jerusalems fall år 70 e Kr. Här tar man fasta på att Lukas har detaljer i sitt evangelium som verkar visa att Jerusalems belägring hade skett, Luk 19:43–44; 21:20–24. Om Lukasevangeliet skevs efter 70 e Kr, då gjorde även Apostlagärningarna det enligt antagandet om att evangeliet skrevs först. Men notera att Lukas detaljer om romarnas belägring av Jerusalem – »Du får se dina fiender bygga vallar runt dig ... Jerusalem omringat av härar«, Luk 19:43; 21:20 – kan förklaras på andra sätt än att Lukas hade tillgång till rapporter om hur belägringen gick till. Lukas kan mycket väl som en god historiker ha känt till hur romarna brukade belägra en stad. Denna kunskap kan ha

färgat hans beskrivningar. Dessutom har vi motargumentet om varför inte Lukas berättar om Paulus rättegång och död om han skrev Apostlagärningarna decennier efter Paulus död.

21

Runt 62 e Kr. Den datering som verkar rimligast är cirka 62 e Kr då Paulus kom till Rom. En tidig datering förklarar varför Apostlagärningarna inte slutar med skildring av Paulus rättegång och död. Dessa händelser hade helt enkelt inte skett ännu. Dessutom stämmer en tidig datering överens med ett viktigt syfte med Apostlagärningarna, nämligen att försvara Paulus. Detta försvar skulle mycket väl kunna vara tänkt som ett underlag till Paulus rättegång inför kejsaren. En följd av denna datering är att Lukasevangeliet dateras före 62 e Kr då Apostlagärningarna skrevs.
